

TAUTOS IR TAUTINĖS IŠTIKIMYBĖS PROBLEMA A. MACEINOS IR J. GIRNIAUS VEIKALUOSE

Jonas Balčius

Vilniaus pedagoginio universiteto Etikos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. (370 5) 275 49 30
El. paštas: etika@vpu.lt

Straipsnyje aptariami ir įvertinami Antano Maceinos (1908–1987) ir Juozo Girniaus (1915–1994) veikalai, skirti lietuvių tautos kultūrinio ir politinio išliekamumo klausimams sovietų okupacijos ir tautinės emigracijos sąlygomis. Parodoma, jog šiame darbe cituojami minėtų lietuvių filosofų darbai tebėra vieni reikšmingiausių ir teoriškai brandžiausių veikalų, parašytų ne tik emigracijoje, bet ir per visą Lietuvos filosofijos istoriją. Tai reiškia, kad jie neprarado savo conceptualiojo – teorinio ir praktinio – aktualumo ir mūsų laikais, nes Lietuvos istorija, kaip žinoma, turi didesnių abejonių nekeliančių cikliškumo bruožų – ir tai nėra būdinga vien XX amžiui. Agresyvėjanti dabartinė Rusijos politika – jos strategija ir taktika Baltijos valstybių atžvilgiu rodo, jog minėtuosius pokario laikų lietuvių filosofų, gyvenusių ir dirbusių emigracijos sąlygomis, teorinius veikalus dar pernelyg anksti priskirti tik istorinei lietuvių tautos kovų už savąjį valstybingumą ir laisvę praeičiai. Tai reiškia, tad jie tebeturi ir didesnių abejonių nekeliančio amžinojo šiuolaikiškumo žymę.

Pagrindiniai žodžiai: tauta, tautinė ištikimybė, kultūra, moralinė atsakomybė.

Neabejotina, jog vienu tragiškiausių politinės, socialinės ir dorovinės žmonijos patirties pavidalų tenka laikyti mažoms pasaulio tautoms ir valstybėms didžiųjų sunkiai beprapažįstamą teisę savarankiškai politiškai egzistuoti. Ši nelemtis per visą lietuvių tautos ir valstybės istoriją ne kartą buvo ištikusi ir mus. Vadinasi, mes taip pat turime ką apie šias Lietuvą – tautą ir valstybiškumą – ištikusias nelaimės pasakyti. Maža to, po 1990 m. Lietuvos valstybingumo atkūrimo prabėgusieji septyniolika metų parodė, kad masinė krašto gyventojų emigracija jau ne dėl politinių, o dėl ekonominių priežasčių taip pat yra su Lietuvos valstybingumo atkūri-

mo istorija glaudžiai susijęs reiškinys. Kitaip tariant, ji taip pat yra būdinga ne tik 1990–2007 m., bet ir, pavyzdžiui, 1918–1940 metų laikotarpiams. Susiedami visa tai su 1940–1945 m. karų ir Lietuvos okupacijų istorija, galime tarti, jog iš tikrųjų turime išsiugdę tam tikrą *lietuvių emigrantų, galutinai susiformavusio užjūriuose, etnotipą, kurio dorovinių, pilietinių, dvasios ir būdo bruožų aptarčiai šis straipsnis ir yra skiriamas.*

Problema, kurią čia turime pagrindo apibrėžti kaip šio straipsnio pavadinime atsispindinčią, yra ta, jog, patekęs į svetimus kraštus kaip emigrantas, toks žmogus visada susiduria su aplinka, kuri iki tol jam buvo arba labai men-

kai, arba ir visai nežinoma. Tai reiškia, jog toks emigrantas – išeivis ar bėglys – visada susiduria su *kalbos, papročių, religijos, kultūros ir istorijos aktualijomis, kurios kaip visuma jo krašte turėjo kitokią raišką ar sklaidą*. Visa tai itin svarbu suvokti ir teisingai įvertinti, nes pastaroji lietuvių emigracija, prasidėjusi tuoj po antrosios mūsų tautinės ir valstybinės nepriklausomybės atkūrimo, tapo tokia masiška, jog kuo toliau, tuo akivaizdžiau regisi, kad *kartu su ja mes galime prarasti ir pačią galimybę egzistuoti ir kaip lietuvių tauta, ir kaip valstybė savo tradiciniu etniniu pavidalu*.

Aptariamųjų autorių – žymių lietuvių filosofų Antano Maceinos (1908–1987) ir Juozo Girniaus (1915–1994) gyvenimas bei likimas – dorovinė, intelektualinė ir pilietinė raida iš tikrųjų laikytina klasikiniu atveju siekiant bent kiek aiškesnio, konceptualesnio šios temos ir problemos suvokimo bei vertinimo.

Abiejų mūsų būsimųjų filosofų gyvenimo ir kūrybos kelias, prasidėjęs po pirmosios mūsų tautinės ir valstybinės nepriklausomybės atkūrimo bei įtvirtinimo 1918–1940 m., sudarė jiems sąlygas bręsti, mokslus pradėti ir užbaigti savo gimtajame krašte – gimnazijose, studijuoti Kauno universitete ir toliau tobulintis žymiausiuose užsienio mokslo institucijose, dar vėliau – grįžti į Lietuvą ir čia pradėti savo mokslinę, pedagoginę ir kūrybinę veiklą. Tačiau, kaip sakoma, laimės niekada nebūna per daug, ir jau nuo 1944 m. abiejų šių lietuvių mąstytojų kelionės po užsienius įgauna prievartinį pobūdį. Taip jų keliai ir likimai santykinai ir išsiskiria – vienam radus ilgalaikį prieglobstį Vakarų Vokietijoje, o kitam – už Atlanto, Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Tiesa, pasirinktosios profesijos tęstinumo prasme bene labiau bus pasisekę kaip tik A. Maceinai: „1944 m. rudenį apsigyvenau Würzburge ir jau ėjau skaityti į tenykščio universiteto seminarą, kuris buvo šiltas (mano turimas kam-

barys buvo nekūrenamas), užtat visiškai tuščias: studentai buvo iki paskutiniųjų mobilizuoti, o knygų knygos, visi filosofijos šaltiniai, stūksojo lentynose tarsi prašytusi skaitytojo. Prie jų tad ir praleisdavau ištisą dieną <...>. Tuo būdu įžengiau į filosofijos kelią“ (Maceina 1978: 393).

Problema, su kuria, kaip jau esu minėjęs, emigrantas neišvengiamai susiduria, yra *kalbos, kultūros, papročių ir tradicijų problema*. Dėl tos pačios priežasties net ir akademinuose sluoksniuose, o neretai čia net ir dar labiau, susiduriama ir su tolerancijos, nacionalizmo, rasinio, religinio ar klasinio nepakantumo apraiškomis. Visa tai, žinoma, negali neslėgti, nekelti prasotos, prislėgtos, nostalgijos nuotaikos. Tiesa, A. Maceina, gana gerai mokėdamas vokiečių kalbą, su šiuo pirmuoju intelektinio ir profesinio darbo barjeru vis dėlto, matyt, rimčiau nesusidūrė, tačiau toji aplinkybė, jog ir po karo kaip emigrantas jis buvo tik privatus mokslininkas, savarankiškai gilinęs į teologiją, o nuo 1956 metų įgijęs teisę dėstyti rusų filosofiją ir Rytų Europos dvasios istoriją, taip pat iškalbi. Tiesa, nuo 1959 m. jis buvo pakviestas į Miunsterio universitetą, kuriame „intensyviai dėstė įvairius rusų ir tarybinės filosofijos kursus“, o nuo 1962 metų – religijos filosofiją, kuriai, pasak jo paties, „jautėsi ir geriau pasiruošęs anksčiau nesėmėsi teologijos studijomis, ir artimesnis savo dvasios polinkiais“ (Sverdiolas 1991: 7–8).

Prievarta nuo savo tėvynės atplėšto, nepermaldaujamų istorinių kataklizmų mėtomo žmogaus ir filosofo dalį pokarinėje emigracijoje teko patirti ir J. Girniui. Ir galbūt netgi dar skaudžiau negu A. Maceinai.

„Palikti Lietuvos nenorėjau, savo darbu joje gyvenau ir ilgėjausi grįžti Lietuvon. <...>

Traukiausi 1944 m. iš Lietuvos tris kartus, ir visus kartus – paskutinėmis valandomis. Pirmą kartą traukiausi iš gimtųjų Sudeikių prie Alaušo. Buvo pats paskutinis laikas, nes sovietų da-

liniai buvo nelauktai prasiveržę. Utenoje mačiau vokiečius, bekertančius telefono stulpus. Antrą kartą traukėmės iš žmonos tėviškės Joniškių apylinkėje liepos 27 d. Palikom pavakare dar nenutarę, ar ji mane tik palydės, ar vyks drauge. Apsisprendimą nulėmė Joniškyje sutikti partizanai, į klausimą atsakydami: „Negi nori ją palikti bolševikams?“ Tą naktį sovietų daliniai plentų per Joniškį nužygiavo į Latviją, atkirsdami kelią grįžti į tėviškę. Pralaukėm likusią vasaros dalį Žemaitijoje. Kai spalio mėnesį sovietai pradėjo paskutinį antpuolį – galutinį Lietuvos užėmimą, tračią kartą traukėmės iš Varnių pasukbomis vakare. Rytą pasiekus vieškelį, juo riedėjo sovietų tankai. Pavyko jį sėkmingai perkirsti ir aptiktu keleliu važiuoti toliau. <...>

Perkeltųjų stovyklose Vokietijoje mokytojavau gimnazijose ir ėmiausi spaudos darbo. Parašiau kelis studijinius straipsnius ir dvi brošiūras tautine tematika: „Lietuviškojo charakterio problema“ ir „Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje“. Pirmajai šių brošiūrų buvo lemta patekti Lietuvon, ir ten ji buvo dauginama. Joje ryškinau mūsų charakterio žmoniškumą kaip mūsų silpnybę ir stiprybę. Antrojoje pabrėžiau mintį, kad palikti kraštą dar nereikia palikti pačią tautą. <...>

1949 m. emigravau į Ameriką. Sąmoningai apsisprendžiau nesiveržti pasaulin, o dirbti Lietuvai. Per lengvai įsivaizduojamas išėjimas į pasaulį. Pasireiškimas viename ar kitame gyvenamame krašte anaipol dar nereikia, kad išeita į „pasaulį“. Ypač sunku prasiveržti mažų tautų žmonėms. Galime tik Kantą, kurį norime savu laikyti, pripažinti tikrai išėjusiu į pasaulį. Iš dalies pasaulin prasiveržė Oskaras Milašius ir filosofas Emanuel Levinas. Daugelis „išėjusiųjų į pasaulį“ po kelių dešimtmečių jau būna visai pamiršti“ (Girnius 1991: 19–20).

Taigi, kaip matome, jau šiuo savo „žodžiu sugrįžtant“ J. Girnius labai glaustai, informatyviai, emocingai ir iš esmės išsako ir įvardija tai, su kuo dažniausiai, o kartais ir neišvengiamai, tenka susidurti valgančiam emigranto duoną ir minančiam svetimų namų slenkščius. Tačiau svarbesniu už viską, net jeigu tenka verstis atsitiktiniais uždarbais, dažniausiai nieko bendra neturinčiais su emigranto profesija, jo pasirengimu, J. Girnius laiko emigrantus pasi-

tinkantį nutautėjimo pavojų.

„Emigravus į įvairius kraštus, lietuviams iškilo nutautėjimo grėsmė. Savaimė aktuali klausimu tapo tautos samprata. Jai ir buvo skirta „Tauta ir tautinė ištikimybė“. Ryškinau, kad tautai kraštas yra jos namai, tačiau tauta yra daugiau už kraštą. Tautai priklausoma pačia savo būtimi, o ne vieta, kurioje gyvenama. Lietuva yra visų pirma ne žemė Baltijos pajūryje, bet visi mes patys – visi lietuviai. Dvasine prasme Lietuva yra lygiai visur, kur mes esame. Tiek pat jos krašte, tiek pat Rusijos plotuose, tiek pat visuose pasaulio kampuose. Tikra prasme palikti Lietuvą – tai jai mirti nutaustant“ (Girnius 1991: 21).

Su pastarąja J. Girniaus mintimi negalima nesutikti. Kita vertus, tiesa yra ir tai, jog niekada nenuataustama gimtajame krašte, turinčiame ne epizodinį, o ilgaamžį valstybingumą, istorines kultūrinės tradicijas ir t. t. Lietuva nuo Krėvos unijos laikų, kaip žinoma, viso to neturėjo. Juo labiau minėtųjų natūraliosios tautinės saviraidos ir saviraiškos sąlygų dažniausiai neturi ir negali turėti tiek vadinamieji ekonominiai, tiek politiniai emigrantai. Vadinasi, kaip galbūt nė viena iš Europos tautų, lietuviai, turintys ilgaamžes nutautėjimo ir priešinimosi tautinei asimiliacijai tradicijas, čia gali tarti savo svarų žodį, pasidalydami su kitomis tautomis tiek praktine, tiek intelektine bei dorovine savo ir savo tautos patirtimi, *ka ir kaip reikią daryti, kad šis pasaulyje plintantis įvairių tautų nutautėjimo ir nutautinimo procesas, įvardijamas dar ir kaip globalizacija, padarytų kuo mažesnę žalą kiekvienam konkrečiam etnosui*.

Pirmasis lietuvių nutautinimo ir nuvalstybinimo tragedijos veiksmas prasidėjo ne dvidešimtajame amžiuje, o daug anksčiau:

„Kunigaikštį Vytautą ir Jogailą privertė taisyti ne tikrai kryžiuočių pavojus, bet ir svarbūs nauji lenkų pasiūlymai. Pačioje Lenkijoje tuomet siautė netvarka ir neramumai. Karalių giminei išmirus, sostas atiteko jaunai, vos keliolikos metų amžiaus vengrų karalaitei Jadvygai, kuri buvo sužadėta su vienu vokiečių kunigaikš-

čiu. Tačiau lenkai bijojo: jeigu jų karalienė ištekėtų už vokiečio, vokiečiai galėtų pavergti visą jų valstybę. Lenkai nutarė paieškoti Jadvygai vyro Lietuvoje, nes ji buvo tuomet galingiausia Lenkijos kaimynė. <...>

Lenkų karaliaus vainikas Lietuvai brangiai kaštavo. 1385 m. rugpjūčio 14 d. lietuviai Krėvos pilyje po ilgų derybų ir ginčų pažadėjo lenkams: visas Lietuvos ir Rusijos žemes prijungti prie Lenkijos; Lietuvą apkrikštyti; atgauti Lenkijai žemes, kurias kiti kaimynai nuo jos buvo atplėšę; gražinti lenkams visus jų belaisvius; sumokėti pirmajam Jadvygos sužadėtiniui didelius pinigus – atlyginti jam, kad Jadvyga netesėjo savo žodžio. Tokiomis aplinkybėmis įvyko pirmasis Lietuvos susijungimas su Lenkija. Tik vėliau paaiškėjo, kad toji sąjunga buvo naudinga ne Lietuvai, bet vien Lenkijai“ (Daugirdaitė-Sruogienė 1990: 81).

Taigi, kaip matome, nutautėjimo galimybių spektras žmonijos istorijoje visada išties gana platus: prie to visada daug prisideda ir politinis, ekonominis ar administracinis krašto valdovų trumparegiškumas, jų savanaudiškumas, nes visada atneša tautai, jos laisvei ir politinei nepriklausomybei pačių baisiausių padarinių. Taigi ir vadinamąją Krėvos uniją turėtume vertinti tik kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės *de facto* ir *de jure* sunaikinimą – išbraukimą iš Europos ir pasaulio valstybių politinio žemėlapių, žeminamai prijungiant ją prie tuo metu keliskart teritoriškai mažesnės Lenkijos karalystės. *Kartu tai taip pat tenka laikyti ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos politinės valstybių istorijos kontekste precedento neturintiu atveju.* Ir kažin ar visa tai galima laikyti vien Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, bajorų politinio lengvabūdiškumo, nekompetentingumo, avantiūriškumo ar netgi kvailumo proveržiu. Žvelgiant iš dabartinės mūsų istorinės ir socialinės politinės perspektyvos, tai galima vertinti ir aiškinti kaip *pirmąją lietuvių ištikusią europietiško pavyzdžio globalizaciją, t. y. nutautinimą, pasireiškusį viduramžiams būdinga lenkiškojo pavyzdžio monarchiškumo ir katalikiškumo forma.* Nuo

1795 m., t. y. nuo trečiojo Žečpospolitos padalijimo, iki 1918 m. turėjome progos susipažinti, ką lietuvių tautai, jos kultūrai ir išlikimui reiškia despotiškasis – euroazijinis (rusiškos) globalizacijos variantas.

Ta pati istorija, tik jau kaip bolševikinio totalitarizmo variantas, pasikartojo ir 1940–1990 m., kai iš sovietinės imperijos pavergtų tautų buvo atimta, eliminuota netgi pati tautiškumo sąvoka ir samprata, pakeičiant ją iš tikrųjų nieko nereiškiančiu sovietiniu naujadaru *tarybinis žmogus*.

Nuo Lietuvos įstojimo į ES ir NATO išgyvename ketvirtąjį – *demokratiškąjį Lietuvos globalizacijos variantą*. Todėl ir būtų pats laikas bent jau pabandyti susivokti ir pasiaiškinti, ką iš tikrųjų reiškia pati ši „globalizacijos“ sąvoka ir ką jos veikiamas gali patirti ir patiria etnosas kaip tauta ir kaip valstybė, kas iš tikrųjų tokiais atvejais atrandama ir prarandama.

Kad išliktų kaip konkretus, savarankiškas etnosas, o juo labiau kaip tauta ir tautinė valstybė, kiekviena tokios rūšies žmonių bendruomenė privalo turėti mažiausiai keturis esminius šio savojo savarankiškumo, išskirtinumo požymius – juos nuolat kurti, tobulinti, jais disponuoti, stengtis išlaikyti, išsaugoti kaip savojo, tautinio savarankiškumo politinį, socialinį, kultūrinį ir dorovinį garantą: *teritoriją, kalbą, religiją ir kultūrą, kurias kaip tam tikrą bet kurio konkretaus etnoso savarankiškumo ir savaimiškumo modus vivendi, kuriuos tik ir galime apibrėžti bei įvardyti kaip tautos, nacijos, nacionalinės valstybės sąvokas.* Maža to, ir kiekvienas konkretus etnosas, tauta gali ir įmano tapti nacija tiktai tada, kai sukuria savo – tautinę, nacionalinę – valstybę.

Tokios, be abejo, yra visos, per šimtmečius savo politinį savarankiškumą išlaikiusios didžiosios Europos ir pasaulio tautos, pavyzdžiui, Prancūzija, Vokietija, Didžioji Britanija, Ispanija, Rusija, JAV, Kinija ir t. t.

Mažesnėms pasaulio tautoms ir valstybėms šioje srityje visada sekasi kur kas prasčiau: jų valstybingumas per visą šių kraštų istoriją ne kartą ir ne du būna prievarta, jėga nutrauktas, paneigtas ar anuliuotas.

Lietuvių etnosas, lietuvių tauta ir jos pagrindu susikūrusi valstybė, Europos istorijoje žinoma kaip Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, tai patyrė ne kartą ir ne du – ir dėl mūsų valdovų nekompetentingumo, neižvalgumo, lengvabūdiškumo, ir dėl nepalankiai susiklosčiusių politinių aplinkybių.

Šia prasme čia jau minėtoji Krėvos unija iš lietuvių etnoso lietuvių tautos jos valdovų valia ir galia atėmė iš jos teisę į suverenią teritoriją, lietuvių kalbą, lietuvių tautinę (prigimtinę) religiją ir kultūrą. Viso to mes netekome iš karto ir visiems laikams susisaistydami unijiniais ryšiais su Lenkijos karalyste ir pasmerkdami save antrarūšių ar netgi trečiarūšių žmogystų egzistencijai Lenkijos karalystės sudėtyje, jos teritorijos pakrastyje, tituluojami kaip laukinių, muzikų, pagonių cholopų tauta. Visa tai yra istorinė tiesa, istorinis mūsų lengvabūdiškumo liudijimas. Dėl tos pačios priežasties lietuvių tauta iki 1918 m. taip ir netapo nacija, turinčia savo nacionalinę valstybę, nacionalinę – lietuvių – kalbą, religiją ir kultūrą. Visa tai jau kryžiuočių ir kalavijuočių ordinų išstisus 130 metų tos pačios Europos mums buvo brukama brutaliausia karine jėga ir prievarta, vadovaujantis ne kuo nors, o globalizacijos ir europeizacijos tikslais. Todėl sakydamas, jog „čia, kaip ir kitur, prievarta ir genocidas buvo dangstomi gražiais „christianizacijos“ ir „kultūrinimo“ vardais“, L. Palmaitis, be abejo, yra visiškai teisus (Palmaitis 1994: 11). Vadinas, ir šios mūsų dorovinės, intelektualinės bei istorinės patirties iš lietuvių tautos savimonės taip pat išbraukti negalima. Kitaip tariant, džiaugdamiesi, jog nepaisant nieko sugebėjome išlikti kaip lietuvių tauta, kuri vis dar kalba

nors ir ne itin gražia, ne itin taisyklinga seniausia indoeuropiečių prokalbės kalba, turime būti dėkingi anaipol ne nutautėjusiai bajorijai, o paprastiems, neraštingiems baudžiavinio lietuvių kaimo valstiečiams, sukūrusiems reto etnio ir estetinio turiningumo bei prasmingumo kupiną žodinę liaudies kultūrą – dainuojamąją ir pasakojamąją tautosaką, išlaikiusią daugumą baltiškų, daugiausia su žemės ūkio darbais susijusių, apeigų, papročių, ritualų – kultūrą, dar ir šiandien keliančią net ir didžiųjų Europos tautų mokslininkų etnologų nuostabą ir pasigėrėjimą. Jie taip pat išlaikė gyvą, per visas istorines priespaudas ir praradimus neišnykusią didžiausią mūsų etnoso vertybę – archajiškąją lietuvių kalbą.

Trumpas, deja, vos du dešimtmečius trukęs tarpukario laikų Lietuvos valstybingumas, be abejo, traktuotinas kaip itin reikšmingas istorinis, socialinis ir politinis momentas, sudaręs visas sąlygas šimtmečiais pavergtai tautai, jos kalbai ir nacionalinei kultūrai vystytis šiuolaikine, europietiška prasme. Dėl tos pačios priežasties jau tarpukario laikų nepriklausomoje Lietuvoje susiformavusiai tautinei inteligentijai 1940 m. kraštą okupavus bolševikams iškilio prievartinio pobūdžio politinė alternatyva: arba pasilikti gimtajame krašte ir anksčiau ar vėliau, tačiau neišvengiamai atsidurti Stalino gulaguose, arba emigruoti į Vakarų. Vadinas, 1940–1945 m. karo pabėgėliai iš Lietuvos jau visai pagrįstai gali būti laikomi pirmąją lietuvių politinę emigraciją, kurios nemažą dalį sudarė nacionalinė lietuvių inteligentija.

Tarp pastarąjį variantą, t. y. politinę emigraciją, pasirinkusiųjų atsidūrė ir šio straipsnio mokslinio intereso objektu tapę du bene kūrybingiausi to meto lietuvių mąstytojai – A. Maceina ir J. Girnius. Jų kūrybinį palikimą mums rūpima tema čia plačiau ir panagrinėsime

Šeštajame *Raštų* tome A. Maceinos darbas „Asmuo ir istorija“ kaip tik ir apima būtent tą

mus dominančią temą ir problemą, kuri čia pasirinkta ir šio straipsnio pavadinimu: tai emigranto, politinio pabėgėlio, tremtinio dorovinės ir intelektualinės individualybės kūrimasis, tapsmas ir buvojimas svetimoje šalyje – kultūrinėje ir intelektualinėje emigracijoje užsienyje. Todėl ir pagrindinė čia aptariamo A. Maceinos darbo tema: „klausimas, *ar galima išsiviu išjungti į svetimą istoriją, padarant ją sava*, iškyla kaip lemiamos reikšmės egzistencinis klausimas kiekvienam, buvojančiam svetur – ir ne tik ateitininkui, bet ir kiekvienam tėvynainiui, apsibuvusiam svečioje žemėje“ (Maceina 2000: 339).

Tautinio individo, asmenybės susietumas su istorija automatiškai implikuoja daugybę klausimų, kuriuos čia kaip tik ir turime visą teisę įvardyti – *ir kaip gimtosios žemės, ir kaip gimtosios kalbos, papročių, religijos bei daugelį kitų*. Tai ir iš tikrųjų reiškia, jog beveik niekada nebūna taip, bent jau didelę dorovinę atsakomybę turinčiam ir ją jaučiančiam intelektualui, kad gyvenamosios aplinkos pakeitimas, juo labiau prievartinio pobūdžio, nebūtų susijęs ir su dideliais dvasiniais sukrėtimais – rezignacija, depresija, nostalgija, nereikalingumo, pasmerktumo, vienišumo jausmais ir t. t.

Visų šių prigimtiniais ryšiais, prigimtinėmis teisėmis susijusių ir susisaisčiusių dorovinių individų egzistavimas tautoje, žmonijoje ir istorijoje kiekvienam iš mūsų atstoja tai, ką bet kuris kitas gyvas žemės padarėlis visada turi kaip tam tikrą gamtinę aplinką, t. y. kaip labai konkrečią ekologinę nišą, ekosistemą, ryšių su kuria nutraukimas iš karto pavirsta sunkiomis jų gyvenimo būdo, rūšinės priklausomybės komplikacijomis arba ir visiška pražūtimi. Iš dalies tai tinka ir žmogui. „Istorinė žmogaus sąmonė, – pabrėžia A. Maceina, – šiandien yra nepaprastai paastrėjusi: dabarties žmogus pergyvena ir suvokia save visų pirma kaip istorinę būtybę. Prie daugybės vardų, teiktų žmogui lai-

ko eigoje – *ens rationale, ens orationale, ens sociale, ens adorans* – šliejasi mūsų dienomis dar vienas vardas, būtent *ens historicum*“ (Maceina 2000: 341). Kaip istorinė būtybė žmogus esąs ne todėl, kad egzistuoja istorijoje, o kaip tik todėl, kad jis ją dar ir kuria. Istorija, kaip ir vežimo ratas, pats savaime gamtoje neegzistuoja – tam reikalingas žmogus. Gamta čia tik sukuria tam tikras istoriškojo būtiškumo arba istoriškumo prielaidas – ir kaip gamtos, planetos, visatos, ir kaip asmenybės, tautos, žmonijos istoriją. Tačiau tam, kad istorija taptų realybe, o ne potencija, reikalinga tam tikra intelektualinė atožvalga, refleksija, kurią tiek gamtai, tiek ir pačiam sau, visuomenei taip pat galys suteikti tiktai žmogus. Vadinasi, „savo istoriškumo suvokimas skatinte skatina jį vis giliau skverbtis į praeitį kaip į savo būvio šaltinį, iš kurio šisai būvis išteka ir laiko srovėje vis toliau teka“ (Maceina 2000: 341). Maža to. „Istorija, pasak N. Berdiajevo, – pritaria A. Maceina, – yra ne fenomenas, o „naumenalinė tikrovė“ arba tai, kas sudaro „pačios būties esmę“ ir kas žmogų su šia esme susieja, jog be istorijos ar šalia istorijos negalima jo nei svarstyti, nei tuo labiau suprasti“ (Maceina 2000: 341).

Vadinasi, kaip nė vienos kitos gyvos žemės būtybės, žmogaus istoriškumas išplaukia iš jo sąmoningumo ir dvasingumo ir yra susijęs su jo faktine egzistencija lygiai taip pat, kaip bet kuriame sprendinyje subjektas yra susijęs su savo predikatais: viskas, ką galime pasakyti apie žmogų kaip būtybę, kaip individą, juo labiau kaip doroviškai atsakingą asmenybę, tiesiogiai yra susiję su istorija ir iš jos išplaukia – asmens, tautos, žmonijos, valstybės, kultūros ir t. t. „Žmogus yra prasmingai buvojanti būtybė tik todėl, kad yra istorinė būtybė,“ – pabrėžia A. Maceina (Maceina 2000: 342). Ir šis jo istoriškumas išlieka ir neišnyksta netgi tada, kai skirtingai yra suvokiamas ir interpretuojamas, pavyzdžiui, krikščionybės arba marksizmo.

Aiškindamas ir bandydamas pagrįsti, kodėl vis dėlto žmogiškoji savęs paties istoriškumo samprata kuo toliau, tuo labiau stiprėjanti, auganti ir besivystanti, o erdviškumo – atvirkščiai, A. Maceina nurodo tą aplinkybę, jog kartu su gyvenamojo, t. y. geografinio, pasaulio ribotumo suvokimu atsiradusi ir erdvės ribotumo samprata – suvokimas, jog visi mes gyvename ribotoje Žemės planetos erdvėje, o tai savo ruožtu vėlgi esą susiję ir su erdvės sąvokos, ir jos sampratos „nuobodžiu“. Tačiau istorija kaip fenomenas vystosi nepriklausomai nuo mūsų turimos geografinės erdvės sąvokos bei sampratos ir geba tarsi pati nuolat atsinaujinti, nes esanti tokia pat begalinė, kaip ir žmogaus dvasia, besivystanti tik per įvairiausių pasaulėžiūrinių lūžių ir kataklizmus. Remdamasis prancūzų neotomisto J. Maritaino suformuluota individo sielos prigimties samprata, A. Maceina irgi linkęs manyti, jog net ir žmogiškoji kūryba kylanti anaipol ne iš nuostabos ar abejonės, o iš „*kančios* – asmeninės ir tautinės“ (Maceina 2000: 343).

Šia prasme, anot G. Marselio, ir istorijos filosofija esanti ne kas kita, kaip žmogiškojo likimo apmąstymas; likimo ne amžinybėje – tai religijų prerogatyva, – o realiai apčiuopiamoje ir įsivaizduojamoje žemiškojo žmonijos laiko ir likimo plotmėje. „Tuo būdu laikas įgyja pirmenybės prieš erdvę. Erdvė netenka žavingumo, kuriuo ji traukusi žmogų tūkstančius metų, kai visata atrodė esanti dieviška ir kai dangaus kūnai buvo laikomi aukštesnėmis būtybėmis“ (Maceina 2000: 343). Kitaip tariant, „būdamas atvira būtybė, žmogus ieškosi ir atviros buveinės. Virtus erdvei uždara, ši buveinė savaimė persikelia į laiką, ir istorija tampa tikrąja žmogaus būseną pasaulyje“ (Maceina 2000: 344).

Žmonijos istorijoje, kitaip negu geografinėje erdvėje, individas negali ir niekada nesijaučia esąs vienišas, nes istorija – ne gamtos ir

ne aplinkos, o žmogaus dvasios, proto ir rankų kūdikis. Žinoma, tai jokių būdu nereiškia, kad ši jo kuriama „dvasios erdvė“ visada ir visur jam esanti artima, miela ir suprantama; priešingai – niekur kitur, kaip ištisos „vertybių visatos“ kūrėjas ir jos pilietis, žmogus taip nesijaučia, nes esąs pats sau toks pat susvetimėjęs ir neatpažįstamas, kaip istorijoje. Ir taip pirmiausia esą dėl to, kad istorija individo atžvilgiu visada pasireiškianti kaip *bendrybė*, t. y. kaip kitų žmonių, kitų tautų kurta istorija, o tikrasis jos subjektas visada egzistuojąs tik kaip *atskirybė*, t. y. kaip konkretus individas, dorovinė individualybė, asmenybė ir t. t. Dėl tos pačios priežasties visų kitų žmonių darbus istorijoje konkretus individas visada suvokiąs kaip svetimus, t. y. kaip valią, jėgą ar procesą, verčiančius jį jiems paklusti, nusilenkti ir vykdyti. Čia jis niekada ir niekaip neatpažįstąs pats savęs, ir tai ypač pasakytina apie visada, tarsi dievų valia konkrečiam individui primetamas ideologijas, pasaulėžiūras, religijas, dorovines normas ir t. t.

Dėl visų šių, kaip ir dėl daugelio kitų priežasčių bei aplinkybių, istorija visur ir visada konkrečiam individui pasireiškianti kaip *istorinė sąmonė* ir kaip *istorinis likimas*. „Formulė „asmuo ir istorija“ nusako ne tik žmogiškąją būklę apskritai, bet ir mūsų pačių būklę skirtinai; mūsų, kuriems lemta jau ištisus dešimtmečius buvoti svetur, svetur mirti ir svetur palikti savo vaikus ir vaikų vaikus. Ši būklė yra pastarojo europinės ir net pasaulinės istorijos lūžio pasėka. Ji yra ištikusį mus kaip asmenis, todėl ir prašosi būti apmąstoma mūsų pačių likimo dėlei“ (Maceina 2000: 344).

Atsidūręs svetimuose kraštuose, valstybėse ir visuomenėse, kurios niekaip ar nedaug tėra susijusios su ten patekusiojo tautybe, pasaulėžiūra, kultūra, žmogus tampa *imigrantu* ir anksčiau ar vėliau, tačiau beveik neišvengiamai, yra priverstas kelti sau kantiškojo pobū-

džio orientacinius filosofinius klausimus: *kas aš esu, kur esu, kaip esu ir kodėl esu*. Tai mūsų tapatybės klausimai ir iškyla jie „vis tiek, ar būtume senosios, ar jaunosios kartos. Kiekvienas, palikęs savo šalį, neišvengiamai klausia: kas gi dabar aš esu? Bėglys, kuris laukia valandos grįžti atgal? Išeivis, kuris ieškosi geresnio gyvenimo? Čiabuvis, kuris stengiasi susilieti su aplinka? Atsakyti į šiuos klausimus galima įvairiai, tačiau pats jų degimas mūsų sieloje padaro juos mūsų paties vidurkiu, aplinkui kurį telkiasi mūsų pažiūros, mūsų veiksmai ir elgesiai. Mūsųji būklė svetur yra išraiška atsakymo, kas gi mes esame svečioje žemėje“ (Maceina 2000: 45).

Vadinasi, problemos, su kuriomis daugiau ar mažiau, tačiau neišvengiamai susiduria visi, pasirinkę politinio ar ekonominio imigranto dalį, yra jų *naujosios tapatybės klausimai, į kuriuos nėra ir, matyt, negali būti vienareikšmio atsakymo*. Tai akivaizdu. Problema čia tik ta, kad, vienaip ar kitaip keliant ir svarstant minėtuosius klausimus ir problemas, visada susiduriama ir su dar vienu iš jų: *o kas yra toji tapatybė?* Ar galima ją sieti ir tapatinti su tauta, kalba, religija, teritorija, papročiais ir kultūra? Jei taip, tai kokių mastu ir kuri iš jų čia būtų svarbiausia?

A. Maceina šią problemą keldamas pabrėžia, jog tai „nėra metafizinės tapatybės ieškojimas. Asmens tapatybė sau pačiam – vėliau kalbėsime apie tai kiek plėčiau – yra savaime aiškus dalykas, niekad neieškomas, kadangi niekad neprarandamas. Kiek žmogus yra Aš, tiek jis visados yra tas pats – nuo gimimo ligi mirties. Kinta mano prigimtis iš vidaus, kinta mano aplinka iš viršaus, bet aš pats, kaip šis vienkartinis asmuo – kaip Jonas, Petras ar Povilas – lieku visados tas pats <...>“.

Nepaisant to, šios savo tapatybės mes ir šandien visi tiesiog aistringai ieškome. „Ypač mūsų jaunimui ji yra pasidariusi ypatingai svarbi, nes, augdamas ir bręsdamas svetur, jis pirmiausia ir klausia, kas esąs“ (Maceina 2000: 345).

A. Maceinos nuomone, tokiomis formomis ir būdais kaip tik ir reiškiašis „gilus dvasios skundas, užslėptas noras ir protestas, jog taip neturėtų būti. Lietuviai studentai, gyvendami Amerikos išeivijoje, esti plėšomi dviejų pasaulių“ (Maceina 2000: 345).

Vadinasi, nekyla abejonių, jog pirmosios kartos emigrantų išgyvenamas dvasinis, emocinis diskomfortas, pasireiškiantis kaip begalinis Tėvynės ilgesys, depresija, nesugebėjimas ar nenoras prisitaikyti „suamerikonėti“, kartu gali būti ir paaiškintas prievartiniu nuo gimtinės atplėšimu, išgyvenimais dėl artimųjų pavergtoje gimtinėje likimo, namų, draugų, artimųjų, ilgesiu ir t. t. Tačiau gimę ir augę emigracijoje lietuvių imigrantų vaikai viso to, kaip konkrečios dorovinės, intelektualinės ir pilietinės asmeninės patirties, jau nebeturi ir negali turėti: tai į jų sąmonę, dvasią, dorovinį, intelektualinį pasirinkimą ateina ar sugrįžta tik per vyresniųjų – tėvų ir artimųjų pasakojimus, nes didesniąja savo žmogiškosios tautinės esybės dalimi jie jau yra amerikiečiai, kanadiečiai, brazilai, argentiniečiai ir t. t. Vis dėlto A. Maceina kaip tik ypač pabrėžia, jog tai ir esanti didžiausia emigrantinio jaunimo „vidinė drama, kadangi šie du pasauliai, paties jaunimo pažiūra, nesuvedami į vieną, o apsispręsti už vieną kartą esą nepaprastai sunku“ (Maceina 2000: 345). Todėl kartu su čia analizuojamo darbo autoriumi ir mes patys, lietuviai, gyvenantys savo tėvynėje, jaučiame ir turime visą teisę klausti: kodėl? Arba, kaip sako A. Maceina, „ko gi mes iš tikro ieškome, klausdami, kas esame svetur, vadinasi, ant dviejų pasaulių slenksčio?“ (Maceina 2000: 345).

Atsakydamas į šį jo paties išeivijai užduodamą klausimą, A. Maceina pabrėžia: „atsakyti į šį klausimą gana lengva: mes ieškome ne metafizinio santykio su savimi pačiais, bet *savo santykio su istorija*. Mūsų klausimas, kas mes esame svetur, yra iš esmės klausimas, kuri gi

istorija dabar yra *mano* istorija“ (Maceina 2000: 346). Kitaip tariant, atsidūrę ir ilgesniam laikui apsigyvenę svetur, emigracijoje, mes vis dar tebeieškome to, ką instinktyviai ar intuityviai esame įpratę suvokti kaip savo tautinę ir istorinę tapatybę. Gyvenant Lietuvoje panašaus pobūdžio klausimų nekyla – net ir kraštui patekus į svetimųjų priespaudą, t. y. praradus savo tautinę ir politinę nepriklausomybę. „Kol žmogus gyvena savoje šalyje, tol istorinė jo tapatybė yra jam taip lygiai akivaizdi, kaip ir metafizinė tapatybė. Lietuvoje esu žmogus lietuvis, kaip kad pasaulyje esu žmogus asmuo. Tačiau atsidūrus svetur, istorinė tapatybė susvyruoja visų pirma tiems, kuriems „svetur“ pradeda virsti tėvyne, nes istorinė būtybė žmogus niekad nėra atsajai: jo istorija yra iš tikro jo tėvynės istorija. Aš negaliu turėti kitokios istorijos, negu ją turi mano tėvynė. Tėvynės istorija yra manyje suasmeninta, todėl ji yra mano istorija giliausia šio žodžio prasme“ (Maceina 2000: 346).

Remdamasis G. Marceliu, pabrėžusiu, jog žmogus, bandantis papasakoti savo asmeninę istoriją, tarsi „suniekina“ patį save, nes bandęs pasakyti tai, kas nepasakoma – būtent savyjį asmens vienkartiškumą, neprieinamumą ir neišreiškiamumą. „Mano gyvenimas, – sako Maceina, – niekad nėra buvęs toks, kokį ašen pasakoju, kaip kad tikroji kelionė nėra tokia, apie kurią kalbu grįžęs namo“ (Maceina 2000: 346). Tuo A. Maceina nori pasakyti, jog kiekvienas žmogus savo paties ir savo tautos istoriją turi tiek, kiek jis yra suaugęs su jos erdve ir laiku, kuriuose jam tenka gyventi. Vadinasi, iškeliaavęs svetur ir prievarta ar savo noru tajį „svetur“ padaręs savo tėvyne, žmogus transformuoja ir savo paties, ir savo tautos istoriją, prijungdamas prie jos iki tol jam buvusios svetimos šalies istoriją. „Bet kaip tik čia ir prasi-deda įtampa tarp asmens ir istorijos. Buvodamas tėvynėje, žmogus yra su ja suaugęs todėl,

kad yra iš jos išaugęs – ligi pat neatmenamų laikų. Tarp jo asmens ir jo istorijos nėra jokio plyšio. Istorinė jo tapatybė yra jam savaime su-prantama. Net ir tolimiausi šios istorijos įvykiai yra pergyvenami kaip *savi*. Skaitydami, pavyzdžiui, apie Mindaugo pastangas suvienyti Lietuvą, apie jo krikštą ir žuvimą, apie Vytauto kovas su vokiečių ordinu ir jo laimėjimus prie Žalgirio, apie Lietuvos rungtynes su lenkų užmačiomis, jaučiamės taip, tarsi mes patys būtume visur dalyvavę: kovoję, laimėję ar pralaimėję, džiaugęsi ar kentėję. *Tėvynės istorija atgyja asmenyje savo pilnatve*“ (Maceina 2000: 346). Vadinasi, buvoti tėvynėje reiškia buvoti ir jos istorijoje. Atsidūręs svetimijoje, nepažįstamoje, menkai – tik iš knygų – žinomoje šalyje, valstybėje bėglys, imigrantas patenka į ištis nepavydėtina padėtį: jis puikiai suvokia, jog nėra iš čia kilęs, bet „į čia atkilęs“, taigi ir jo santykis su šio krašto kalba, istorija, kultūra, papročiais, religija yra iš esmės kitoks – neretai visiškai svetimasis. Todėl visiškai natūralu, jog šios šalies istoriją jis turiš *pradėti išgyventi* nuo pat savo atvykimo pradžios, nuo nulio. „Štai klausimai, kurie įsitraina ir net iškaudina istorinę mūsų savimonę, mūsų jau nebe kaip žmonių apskritai, gyvenančių dvidešimtajame šimtmetyje, bet *kaip lietuvių*, atsidūrusių išskirtinėje tremties būklėje“ (Maceina 2000: 347).

Kitas karčią emigranto dalią patyręs mūsų filosofas – Juozas Girnius visais šiais čia rūpi-mais klausimais laikosi analogiškos nuomonės. Mąstymo apie žmogaus prigimtį tradicijai pri-klauso ir jo pareikšta nuomonė, „kad kas iš pri-gimties negyvena bendruomenėje, tas yra arba gyvulys, arba Dievas, atseit – žemiau arba aukščiau žmogaus. Pagal šią sampratą, kas iš pri-gimties yra anapus bendruomenės, tas yra arba toks tobulas, kad *neturi* ko iš kitų gauti, arba toks apibrėžtas, kad nieko iš kitų *negali* gauti“ (Girnius 1995: 3). Taigi ši, net iš Aristotelio „Politikos“ pirmųjų puslapių ataidinti

nuomonė, yra tapusi ir A. Maceinos bei J. Girniaus mąstymo apie tautą ir valstybę privalomąja savastimi, norma, kurios loginį ir konceptualų pagrindą sudaro įsitikinimas, jog *prigimtinis žmogaus kaip būtybės visuomeniškumas yra vertybė, galinti būti realizuota tik per tautą ir per valstybę*. Šiedu pamatiniai sandai abiejų mūsų filosofų taip pat traktuojami ir apibrėžiami kaip vieninteliai istoriniai socialiniai dariniai, kuriems nėra ir, matyt, iš principo negali būti jokių alternatyvų. Kitaip tariant, J. Girniui, kaip ir A. Maceinai, *tautiškumas* ir *valstybiškumas* yra ne tik vieninteliai *nacijos* išliekamumo žmonijos istorijoje garantai, bet ir pačios žmonijos kaip tautų įvairovę išreiškiančios, atspindinčios ir įprasminančios *vienovės įvairovėje komponentai*. „Kaip kultūrinė būtybė ir moralinė asmenybė žmogus iš esmės yra visuomeninė būtybė. Kiti (žmonės – J. B.) yra žmogui būtina sąlyga kultūrine kūryba užsitikrinti savo egzistencijai ir drauge ta moralinė erdvė, kurioj jis vykdo savo žmogiškąjį pašaukimą vertingai gyventi“ (Girnius 1995: 6). Taigi tiek apskritai kultūra, tiek dorinė kultūra, J. Girniaus nuomone, nurodo į žmogaus esminį visuomeniškumą. Atitinkamai – tauta filosofo apibrėžiama kaip bendruomeninio pobūdžio grupė, nes ją saisto bendruomeniniai santykiai. Ypatinga šioje bendruomeninėje žmonių grupėje, arba tautoje, yra tai, kad ji savo tautinius individus sieja „iš prigimties ir iš vidaus“, dėl to tauta pagal savo socialinę prigimtį esanti *prigimtinė* ir *savaiminė* bendruomenė. „Priešingai, valstybė yra tikra prasme organizacija. Ji nebėra savaiminio gyvenimo proceso padarinys, o žmogaus minties ir valios kūrinys. *Tauta – prigimties, valstybė – sutarties dalykas*“ (Girnius 1995: 15). Tiesa, filosofas mano, jog *prigimtis* ir *sutartis* šiuo konkrečiu atveju nesą kažkas iš principo nesutaikoma ar nesuderinama su žmogaus prigimtimi: valstybė taip pat atitinkanti žmogaus visuomeninę prigimtį, tačiau,

matyt, tik dėl to, kad kai kas šioje prigimtyje akivaizdžiai esą perimta ne iš Dievo, o iš gyvūno, gyvuliškosios prigimties. Nenuneigiama yra tai, jog valstybė visada ir visur atsirado ir atsiranda tik kaip potenciali agresija, nukreipta prieš kitus, arba kaip atsakas į kitų agresiją. Šia prasme vargu ar teisinga ir J. Girniaus nuomonė, jog „valstybės tikslas – jos valdomoje palaikyti tvarką ir vykdyti teisę, rūpinantis visų jos gyventojų gerove ir jų laisvės laidavimu“ (Girnius 1995: 16).

Šia prasme dar T. Hobbeso pasiūlytasis „visuomeninės sutarties“ variantas, vadinamasis *contract social*, iš tikrųjų ne tik nepaaiškina, bet netgi priešingai – supainioja ir supinkloja tikrąsias valstybės atsiradimo priežastis su tariamomis, įsivaizduojamomis. Juk akivaizdu, kad nei kuri nors tauta, nei visa žmonija niekada nebuvo ir iš principo, matyt, negali būti nei tokia protinga, nei tokia vieninga, kad štai taip imtų ir susirinktų „pasirašyti“ valstybės įsteigimo sutarties! Pateiksiu analogišką pavyzdį: būtinybė apriboti gamtotaršą pasauliniu mastu jau dabar yra būtent ta aktualija, nuo kurios priklauso ar išliksime rytoj. Akivaizdu ir tai, jog sulig kiekviena diena ir netgi valanda ši problema, kaip ir jos pozityvaus sprendimo galimybės, niekada nesumažės, o tik dar padidės. Nepaisant to, nė vieno iš gamtotaršą ribojančių protokolų iki šiol taip ir nepasirašė nė viena iš didžiųjų biosferos teršėjų – nei Kinija, nei JAV. O ir pasirašiusiosios – tai padarė veikiau savo visuomenių spaudžiamos propagandiniiais sumetimais, o ne dėl to, kad jau žino, ką, kaip ir kur reikia daryti!

Vadinasi, ir T. Hobbeso koncepciją dėl valstybių pasaulyje atsiradimo „sutartinių“ priežasčių taip pat tenka laikyti „teorija iš fantastikos srities“.

Kita vertus, konstatavimas, jog būtent grobuoniškumas kaimynų atžvilgiu visada buvo ir tebėra pagrindinė pasaulio valstybių radimosi

ir egzistavimo priežastis, vargu ar ką nors per tūkstantmečius nusistovėjusioje *homo sapiens* vertybių sistemoje iš esmės gali pakeisti, nors niekam ir ne paslaptis, jog būtent tuo pasaulio valstybės vienodai „sėkmingai“ užsiėmė ir prieš tūkstantmečius, ir dabar. Tai reiškia, jog tiek šiuolaikinės valstybės, tiek prieš tūkstančius metų egzistavusios, pagal savo prigimtį iš esmės yra tokios pačios: skirtumas tik toks, jog vienos iš jų – didelės ir galingos – dažniausiai būna agresorės, o mažos ir silpnos – agresijos aukos. Lietuva taip pat ne kartą ir ne du per visą savo istoriją tai yra patyrusi. *Nepaisant to, būtent tautinio valstybingumo kaip absoliučios vertybės tautos gyvenime samprata ne tik kad nėra nesumenkėja, bet netgi priešingai – nepaprastai išauga, nes būtent tautinis valstybingumas, jo išsaugojimas kaip buvo, taip ir pasiliko bene vieninteliu tautos išlikimo garantu.*

Čia mes ir vėl esame priversti kreiptis ne į T. Hobbesą, o į Aristotelį, kuriam, priešingai negu jo mokytojui Platonui, ir prieš pustrėčio tūkstantmečio jau buvo aišku, kad valstybė nėra analogiška nei šeimai, nei ūkiui, nei tautai. Dėl tos pačios priežasties šeima, šeimos ūkis ir netgi tauta egzistuoja ir be valstybės. „Vyro ir žmonos draugystė kyla iš prigimties. Mat žmogus iš prigimties labiau linkęs gyventi dviese, negu valstybinėje bendrijoje – tuo labiau kad šeima yra pirmesnė ir būtinesnė negu valstybė, o gimdyti vaikus būdinga visiems gyvūnams“ (Aristotelis 1990: 227).

J. Girnius, konstatuodamas, jog tauta ir valstybė ir formaliai, ir iš esmės niekada nesutampa, nepaneigia nei tautos, nei valstybės savaiminio vertingumo; priešingai – *valstybingumo praradimą jis visiškai pagrįstai traktuoja kaip didžiausią tautą galinčią ištikti nelaimę.* Didžiausią dėl to, jog iš principo esą neįmanoma, pavyzdžiui, prarasti tautą, bet išsaugoti valstybę. „Atsisakydamas lenkti kelius prieš kosmopolitiškai išblankintą žmoniją kaip „stabo abstrakto staba“

ir abstrakto staba“, J. G. Herderis pirmasis visu ryškumu išvelgė: „Kiekviena žmogiška tobulybė yra tautiška ir individuali“ (Girnius 1995: 19). Maža to. „Demokratinei laisvės aistrai susijungus su tautiniu jausmu, tautos lyg „praregėjo“ save, susidomėdamos savo praeitimi ir drauge užsidedamos tautinės laisvės mintimi“ (Girnius 1995: 19). Pernelyg nesiskaitydamas su žinomų autoritetų čia aptariamais klausimais nuomone, J. Girnius nevengia aštresnės polemikos nei su A. J. Toynbee, nei su J. Maritainė. „Plačiai pasaulyje žinomas katalikų filosofas, „pilnutinio humanizmo“ ideologas Jacques Maritainas pirmuose veikalo „L'homme et l'état“ (Maritain 1951) pabrėžtinai kreipia dėmesį, kiek moderniąją istoriją nelemtai veikė „tautos ir valstybės suplakimas, tautinės valstybės mitas ir vadinamasai tautybių principas, suprastas ta prasme, kad kiekviena tautinė grupė privalo susikurti atskirą valstybę“. Pagal J. Maritainą, tautinės valstybės mintis nuosekliai vedanti į statistinį totalitarizmą, iškreipdama ir tautos, ir valstybės prigimtį <...> Yra pravartu susidomėti šiomis J. Maritaino pažiūromis į tautinę valstybę, kurioms neabejotinai įtakojo Lilio katalikų instituto profesorius J. T. Delos, O. P. (Girnius 1995: 20–21).

Klausdamas, ar „iš tiesų tautinė valstybė lygiai iškreipia ir tautą, ir valstybę“, J. Girnius padaro išvadą, jog tai nepagrįsta nuomonė. Ir iš tikrųjų: tiek vokiečių fašizmas, tiek rusų bolševizmas, kaip dvi pasaulyje žinomiausios totalitarizmo atmainos, niekaip neišplaukia nei iš tautos, nei iš tautinės valstybės mito jau vien dėl to, jog tauta nėra valstybė, o valstybė nėra vien ideologija: ir viena, ir kita yra lygiai tiek pat, jei ne daug labiau, nulemta tų valstybių, kurios, beje, niekada nebuvo tautinės, o tik imperinės, istorinės, socialinės ir kultūrinės partitės bei tradicijos. Bolševizmas Rusijoje, kaip ir fašizmas Vokietijoje, atsirado tada – ir tik

tada, – kai šios buvusios imperijos pralaimėjo Pirmajame pasauliniame kare. Šia prasme – tiek bolševizmo ideologiniai pasaulėžiūriniai virazai, tiek nacionalsocializmo ideologų tauškalai viso labo buvo tik dūmų uždanga, skirta paslėpti tikriesiems – buvusių imperijų politinės ir teritorinės restauracijos siekiams. Gerai žinoma, jog vadinamoji „patrankų mėsa“, t. y. paprasti kareiviai, žymiai noriau į mirtį, į pasaulines tautų skerdynes žygiuoja tada, kai yra palydima ne spyrių į užpakalį ar rimbų švilpesio, o „Internacionalo“ arba sukarintų vokiečių liaudies dainų akompanimento. Dėsninga yra ir tai, jog nei nugalėjęs bolševizmas, nei nugalėjęs fašizmas jokios gerovės ar laimės savo tautoms taip ir neatnešė – ir nesvarbu, ar ši jų „pergalė“ viso labo tęsėsi dvylika, ar septyniadešimt trejus metus. Todėl, anot J. Girniaus, „neteisinga tautinę valstybę sieti su „antidemokratine reakcija“, nes kaip tik tautinės valstybės mintis išaugo drauge su demokratine valstybės samprata <...> Principiškai tautinė valstybė nieku būdu nesiekia būti „kultūrine, ideologine, cezaropapistine, totalitaristine. Priešingai, tauta nesutampa nei su jokia atskira kultūros kryptimi, nei su jokia atskira ideologija. Visos tautoje gyvos dvasinės srovės dalyvauja tautinės kultūros kūryboje. Būdama šia prasme pliuralistinė bendruomenė, telkianti įvairias ideologines sroves, *tauta nieku būdu neskatina valstybės į totalizmą*. Valstybė virsta totalistine tada, kai ji remiasi ne visa tauta, o viena atskira grupe, besiiimančia save tapatinti su visa tauta. *partinis absoliutizmas, o ne tauta yra valstybės totalizmą pagrindas*“ (Girnius 1995: 24)

Čia reikia pasinaudoti citatomis iš S. Šalkauskio darbų, kur jis apibrėžia ir vertina asmenybės, dorovinio individo vaidmenį tautinėje valstybėje. Įdomu ir savaip prasminga atkreipti dėmesį į tą faktą, jog politinio nedorovingumo etalonu lietuvių tautos ir valstybės istorijoje S. Šalkauskis laiko didįjį Lietu-

vos kunigaikštį Jogailą – žmogų, dėl abejotinos garbės paaukojusį Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kurią kaip „kraitį“ šisai paklojo po lenkų karalaitės Jadvygos kojom.

„Iš esmės sąjunga su Lenkija Lietuvai buvo pragaištinga. Tegul čia mūsų neapgauna Lenkijai arba Lietuvai galėjęs iškilti poreikis vienytis kovai su teutonų riteriais; tokios sąjungos būtinybė nei teoriškai, nei praktiškai nepateisina vienos valstybės inkorporavimo į kitą, nes tos sąjungos tikslas buvo išsaugoti kiekvienos valstybės nepriklausomybę. <...> Lietuvos diduomenės remiama Vytauto politika siekė visiškos šalies nepriklausomybės nuo Lenkijos ir paisė unijos tik tiek, kiek to reikėjo vidiniams valstybės poreikiams ir jos gynybai nuo išorės priešų.

Vytautui įgyjant vis daugiau reikšmės ir galios, Jogailos kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžia darėsi vis neveiksmingesnė, o kartu jo vaidmuo Lenkijoje vis nežymesnis. Greitai jam teko imtis žygių gelbėti abiejose valstybėse savo paties padėtį. Tada jam į pagalbą ir atėjo diplomatinis apskrumas, padėjęs prisitaikyti prie aplinkybių. <...>

Tikras dalykas, kad Jogailos politika, pragaištinga valstybei ir tautai nebūtų buvusi priimta lietuviams, jeigu nebūtų teikusi didžiulės naudos lenkams. Krėvos sutartis lenkams buvo dovana, nepateisinama jokiū dosnumu: ji ne tik kad be galo išplėtė ir sustiprino jų valstybę, bet ir atvėrė naujas perspektyvas jų politinei ir moralei plėtrai į Rytus“ (Šalkauskis 1995: 93–94).

Dorovinį, tautinį, religinį ir valstybinį Jogailos kaip asmenybės ambivalentiškumą S. Šalkauskis sieja su jo kilme (Jogailos motina buvo sentikė rusė) bei tam tikromis jo auklėjimo ypatybėmis. „Jogailai trūko šlovingųjų pirmtakų drąsos ir kovinių gebėjimų; tačiau jis buvo apsukrus politikas ir, pasak vieno vokiečių istoriko, mokėjo „neperžengti saiko“, suprantama, panaudodamas savo užmačioms įvairias susiklosčiusias aplinkybes. Tai buvo pagal Rytų patvaldžio pavyzdį nulipdytas valdovas, kuriam valdžia reiškė asmeninę nuosavybę; todėl politinėse derybose asmeniniai sumetimai dažnai persverdavo valstybės naudą ir

tautinius interesus“ (Šalkauskis 1995: 92). Taip atsitikę ir 1385 m. pasirašant Krėvos sutartį, kuria Jogaila pasižada *prišlieti* Lietuvą prie Lenkijos karalystės. „Trys pagrindiniai šios sutarties punktai liečia patį Jogailą: 1) Lietuvos krikštas pagal katalikišką apeigą; 2) Lietuvos ir Lenkijos dinastijų sąjunga per Jogailos vedybas su Lenkijos karalaite Jadvyga; 3) lietuviškų ir rusiškų žemių priskyrimas Lenkijos karalystei“ (Šalkauskis 1995: 92).

Ta pačia proga reikia bent jau paminėti, ko šia Krėvos sutartimi Lietuva išvengė. Vaizdinga E. Gudavičiaus išvalga, kad didieji Lietuvos kunigaikščiai dar gerokai iki krikšto kartu su auklių ir žindyvių pienu jau šį tą buvo gavę ar girdėję apie Kristų, krikščionybę, sielos išganymą ir t. t. Problema buvo tik tokia: kurį iš šių dviejų krikščionybės variantų ar atmainų – Rytų ar Vakarų – pasirinkti kaip prioritetinį. Ir tik daugybė politinių atsitiktinumų ir konkrečių istorinių aplinkybių lėmė, kad 1384 m. „sudaryta sutartis su Demetrijumi Doniečiu, numatanti Jogailos vedybas su didžiojo Maskvos kunigaikščio dukterimi“ ir paskesnė „atskira Julijonos sutartis su Demetrijumi, rengianti stačiatikišką krikštą ir didžiojo Maskvos kunigaikščio viršenybės pripažinimą“, pasirodė esanti Lietuvai politiškai visiškai nenaudinga ir neperspektyvi“ (Gudavičius 1999: 161).

Taigi, kaip matome, dorovinis, patriotinis, politinis, religinis būsimojo Lietuvos ir Lenkijos karaliaus „angažementas“ iš tikrųjų nekoks. Nekelia didesnio pasitikėjimo ir pati ši karališkoji Jogailos asmenybė. „Šimtą penkiasdešimt metų, – pabrėžia Šalkauskis, – lietuviai, naudodamiesi kiekviena proga, duoda valią savo separatistiniams siekiams ir ne vieną kartą, rizikuodami sulaužyti uniją, neduoda lenkams teisės rinkti didįjį kunigaikštį. Vis dėlto pastarieji sustiprina uniją suteikdami didiesiems Lietuvos kunigaikščiams Lenkijos vainiką ir, pasinaudodami didžiųjų kunigaikščių asmeninė-

mis savybėmis, kaip tai nutiko Jogailai, parengia savo viešpatavimą Lietuvoje asimiliuodami jos valdančiąsias klases“ (Šalkauskis 1995: 95).

Kad ir kaip atrodytų keista, tačiau S. Šalkauskis, taip plačiai ir išsamiai aprašydamas ir komentuodamas faktiškai visą Lietuvos istoriją, o ypač – esmingesnius istorinius įvykius, procesus ir reiškinius, galvoje turi vieną ir, matyt, pakankamai argumentuotą conceptualią prielaidą: *visi mes, gyvenantys dabartyje ir dar tik gyveniantys ateityje, esame savo krašto, tautos, valstybės istorijos įkaitai*.

Kitaip tariant, kiekvieno konkretaus dorovinio individo istorinė socialinė ir kultūrinė praeitis – tai kraitis, kurį mes paveldime tik gimę ir kuri mums tarsi paukščiui sparnai, o kartais galbūt ir kaip kupra ant nugaros pasireiškia mūsų tautiškumu, tautine priklausomybe, o kartu su tuo – ir vieta bei reikšmingumu pasaulyje, reikšmingumu, kurį – vienokį ar kitokį – yra išsikojujusios visos pasaulio tautos ir kuris naujai gimusiam, naujai į pasaulį atėjusiajam yra tarsi lemtis, kurią pakeisti jis galės tik dviem būdais – *nutautėdamas* ir *ištautėdamas*.

Šia prasme, be abejo, ir tautinis mūsų charakteris, arba mentalitetas, ko gera, taip pat yra daug labiau nulemtas, paveldimas negu naujai įgyjamas, nors pastarosios mūsų tautinės dvasios kaip ypatybės visiškai nuneigti taip pat neįmanoma. Vadinasi, gimę lietuviais mes šį savo *lietuviškumą* jau paveldime iš savo tėvų, tačiau dar tik kaip įrašą asmens dokumente; tai, ką mes patys iš savęs padarome gyvendami gimtojoje tautinėje aplinkoje, t. y. supami tėvų, brolių ir seserų, draugų ir pažįstamų – per kalbą, papročius, kultūrą, verslus, religiją, gyvenimo būdą ir t. t., jau nėra vien įgimta, bet ir įgyta.

Reikia pasakyti, jog būtent ši dorovinio individo situacija tautoje ir pasaulyje J. Girnių itin domina. Čia jis nujaučia ir konstatuoja ir išskirtinį pavojų šiam prigimtiniam lietuviškumui, pasireiškiančiam kiekvieno konkretaus individo galimybe *ištautėti* ir *nutautėti*.

Kaip išskirtinai reikšmingą Lietuvai, jos politinei, kultūrinei ir socialinei ateičiai *ištautėjimo* atvejį, S. Šalkauskis pateikia Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos precedento pasaulio istorijoje neturinčią politinę užmačią – *prišlieti* Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę kaip savo nuosavybę, t. y. kaip savo tėvoniją prie Lenkijos karalystės, mes jau aptarėme. Šia prasme ištautėjimas beveik visada yra susijęs su itin didelėmis nelaimėmis, praradimais toms tautoms, iš kurių ištautėjęs yra kilęs. Taip, pavyzdžiui, yra atsitikę Gruzijai Stalino ištautėjimo atveju, Austrijai – Hitlerio, Ukrainai – B. Chmelnickio ir t. t. Žinoma, tai nėra itin dažnas reiškinys. Tačiau tiek pagal savo turinį, tiek ir pagal vyraujančius politinius, ekonominius, socialinius motyvus ir aplinkybes – tai yra bene *pati šlykščiausia ir niekingiausia dorovinio individo tautinės išdavystės, tautinio identiteto praradimo forma*. Kaip tik dėl to ištautėliškumas ir yra dažniausiai susijęs tiek su tikromis ar tik tariamomis ištautėlio pretenzijomis savo gimtajai tautai, neva jį nepelnytai paniekinusiai, pažeminusiai, nukriaudusiai ar neįvertinusiai, tiek su slaptais siekais ir troškimais, dažniausiai politiniais, visas šias savo svajones, troškimus, ambicijas patenkinti ir įgyvendinti gerokai didesnėje, todėl politiškai, kariškai galingesnėje tautoje.

Ne mažiau J. Girnių jaudina ir kita žmogaus, t. y. asmenybės kaip dorovinio individo, tautinio identiteto praradimo forma – *nutautėjimas*. Šis, kaip reiškinys, J. Girniaus nuomone esąs kur kas dažnesnis, todėl ir daug pavojingesnis. Nutautimo, arba nutautėjimo, J. Girniaus nuomone, priešasčių esama labai įvairių, tačiau svarbiausios iš jų, be abejo, yra emigracinės – prievartinis ar laisvanoriškos apsigyvenimas krašte, tautoje, valstybėje, kuri nėra ir niekada nebuvo tavo gimtoji šalis.

„Minčiai teisingai suprasti įsigyvenkime į kasdienę tikrovę, kurion patenka mūsų vaikai čia, svetur. Pirmuosius kūdikystės įspūdžius for-

muoja nebe Lietuvos gamta, o kurio nors didmiesčio gatvė. Svetima mokykla perduoda jam mokslo lobyną ir pažiūras į gyvenimą. Svetimų draugų aplinka plėtoja jo nusiteikimus bei nusištatymus. Svetimųjų tautinės manifestacijos virpina jo širdį per atitinkamas šventes. Svetimoje kariuomenėje jis rengiamas ginti svetimą kraštą. Pagaliau visu savo darbu jis savaime įsilieja į svetimo krašto gyvenimą, tampantį jo ateities galimybių lauku“ Sakome: svetima gamta, svetima mokykla, svetimi draugai ir taip toliau. Bet tam, kurio visas gyvenimas vyksta tik šiose „svetimybėse“, jos nebėra svetimi, o savi dalykai. Priešingai, jam lieka svetima tai, ką mes sava vadiname. Visa jis bus gavęs iš gyvenamojo krašto tautos, kuri tuo pačiu ir bus jam tapusi savo tauta, suformavusi jį tuo, kuo jis išaugo. Apeliavimas saugoti ištikimybę tėvų tautai neras jo širdyje atgarsio. Jis viešai klaus, kodėl jis privalo likti lietuvis, o viduje stebėsis: ko norima iš manęs? Visa, ką gavau, gavau iš tautos, kurioj gyvenu, – kaip ji gali būti man svetima, ir kaip gali būti man sava ta tauta, kuri nieko man nedavė? Savosios tautos neišgyvenimas geriausiu atveju tebus tėvų neišsiginimas: „Tiesa, esu kilęs iš lietuvių tėvų ir juos gerbiu“. Gali būti nesigėdima savo kilmės, leidžiama savimi didžiuotis tiems, kurie to nori, net jaučiama simpatijų tėvų tautai. Tačiau, kartą visiškai įaugus svetimon tauton, nebus dėl tėvų tautos kenčiama ir kovojama, nes ji bus tik *tėvų*, o nebe *sava* tauta. Šiuo keliu nutaustama, tėvų tautybę pakeičiant gyvenamojo krašto tautybę“ (Girnius 1995: 78–79).

Tačiau ne vien *savaiminio* jaunosios kartos nutautėjimo pavojus drumsčia filosofo ramybę: galimybė nutausti antroje, o ypač trečioje emigrantų kartoje ne tik tolydžio didėja, bet ir darosi neišvengiama, nes tolydžio silpnėja visi tie saitai, kurie su tėvų gimtine pirmojoje kartoje dar galėjo pasireikšti kaip gimtoji kalba namuose, jeigu abu tėvai buvo lietuviai, lankymas sekmadieninės mokyklos, kurioje mokoma gimtąja kalba, susitikimai su kitais pirmosios kartos emigrantų vaikais ir t. t. Visa tai iš kartos į kartą tolydžio silpnėja, nyksta ir be atkaklių, kryptingų apsisprendusio išlikti lietuviu dorovinio individo tautinių pastangų tolesnė jo priklausomybė savo senelių ar prosenelių tautai tampa beveik neįmanoma.

Tačiau svarbiausia J. Girniaus keliamoje savaiminio nutautėjimo problematikoje yra ne tai: nutautėjimą kaip *moralinę kaltę* filosofas apibrėžia ir įvardija tuos atvejus, kai tėvai „parduoda ir išduoda savo vaikų sielas, kai tesirūpina vaikų materialine ateitimi, drebėdami dėl dolerio, reikalingo išleisti vaikų tautiniam ugdymui, ar apskritai patys pasidarydami tautos reikalams abejingi“ Toks tėvų elgesys, anot J. Girniaus, „patraukia ir vaikus žiūrėti į gyvenimą *praktiškai* (t. y. egoistiškai ir materialistiškai – nebedrumsti savo *laimės*, nesiskirti nuo *kitų*, prisitaikyti prie *aplinkos* etc.“ (Girnius 1995: 79) Tokiais atvejais dėl vaikų nutautimo kaltė krintanti jų tėvams. Tačiau net ir tais atvejais, kai dėl nutautimo, bent jau formaliai, niekas negali būti apkaltintas, „nutautimas visada yra pažymėtas *kaltės* ir *gėdos* ženklų“ (Girnius 1995: 80) Filosofas įsitikinęs, jog kiekviena kaltė esanti gėdinga, vadinasi, ir nutautimas kaip kaltė – taip pat. Šia prasme garbingo nutautimo nesą ir negali būti. Nutautama juo greičiau, juo menkesnis, lėkštesnis, primityvesnis savo dvasia, socialiniais interesais ir doroviniais idealais esąs pretendentas. Remdamasis karčia 1940–1944 m. politinių emigrantų iš Lietuvos patirtimi, J. Girnius kaip tik ir daro išvadą: „*Nutautasti gali bet kas. Tačiau nenutautasti gali tik tas, kas yra tvirtos dvasios*“ (Girnius 1995: 80).

Dėl tos pačios priežasties pagrindinė J. Girniaus veikalo „Tauta ir tautinė ištikimybė“ dalis kaip tik ir yra skirta teoriniams bei praktiniams klausimams, *kaip nenutautasti*. Filosofiška apibrėžęs ir įvardijęs konkrečią emigrantiškąją situaciją kaip permanentinio nutautėjimo galimybę, patį šį nutautėjimą J. Girnius įvardija kaip *aplinkos triumfą prieš individą*. O kaip atoveiksmį šiai pražūtingai veikiančiai tendencijai jis iškelia *tautinio bendruomeninio susitelkimo idėją*. „Tiesa, istorija liudija, kad paprastai išeiviai anksčiau ar vėliau nutausta. Nėra šiuo atžvilgiu žymesnio skirtumo, iš kokių

tautų ir į kokias tautas patenkama. Išimties nesudaro nė politiniai išeiviai. Jei ir netrukus atsiranda galimybė grįžti savo kraštan, paprastai ja pasinaudoja tik dalis, o kiti pasirodo jau per giliai įleidę šaknis į svetimą aplinką, kad pasiryžtų iš jos judintis“ (Girnius 1995: 81). Kita vertus, filosofo nuomone, žmonijos istorija nėra fizika ir čia negalioja visa tai, kas „neišvengiamai būtina“. Dėl to ir pats nutautėjimo arba nenutautėjimo faktas, perspektyva išlieka kaip dorovinio individo laisvos valios, laisvo dorovinio apsisprendimo reikalas. Vadinasi, ir su nutautėjimu čia susiduriame ne kaip su gamtos dėsniams būdingu determinuotumu, o tik kaip su galimybe. Dėl tos pačios priežasties ir pagrindinis žmonijos istorijos vyksmo personažas, arba veiksnys, taip pat esąs tik *laisva valia*. O tai taip pat reiškia, jog ir galimas išeivijos nutautėjimas taip pat esąs tik *galimybė*, o ne *būtinybė*, dėl to ir patį šį procesą reikią aiškintis ir spręsti ne gamtamoksliniais – biologiniais, sociologiniais ar dar kokiais nors metodais, o tik kaip etinę, dorovinę problemą.

Kaip nepaprasto atsparumo nutautinimui ir nutautėjimui istorinį pavyzdį J. Girnius čia nurodo žydų tautą, kuri sugebėjusi išlikti per ištisus du tūkstantmečius. Išliko per visus religinius ir rasinius persekiojimus, per visus genocidus ir holokaustus, nors ir būdama išsiblaškyma po visus pasaulio žemynus. Pagrindiniu žydų tautinio atsparumo garantu J. Girnius laiko ne jų rasę, kultūrą ar netgi pačią žydų tautą, o jų religiją – judaizmą. „Kiti išeiviai nutautimą dažniausiai laikė „neišvengiamu“, o žydai visada jį pergyveno kaip nusikaltimą. Ištikimybė savajai tautai jiems drauge reišė ir ištikimybę savo sąžinei. Mes neturime tokios nacionalinės religijos. Krikščionybė pačia savo esme yra visuotinė religija“ (Girnius 1995: 81–82) Priminsiu: tautinę mūsų religiją per ištisą 130 m. trukusių permanentinių religinių karų laikotarpį su abiem teutonų ordiniais iš mūsų

atėmė prievartinę christianizaciją. Pareiškdamas, jog „to gailėtis būtų toks pat nesuprati- mas, kaip bandyti savo tautinę religiją išsigal- voti“, J. Girnius čia pat priduria, kad religija esanti aukščiau tautų, tačiau tam, kam ji gyva, ji taip pat yra ir tautinio atsparumo versmė. „Tobulas katalikas niekad negali nutausti, – pa- brėžia M. Krupavičius. Šie katalikų prelado žo- džiai gali būti taikomi kiekvienam krikščioniui ir apskritai kiekvienam žmogui: save gerbiąs žmogus niekada negali nutausti – savuosius iš- duoti“ (Girnius 1995: 82).

Žinoma, tokie J. Girniaus argumentai var- gu ar ką nors gali įtikinti, nes, kaip jis ir pats pripažįsta, *nacionalinė* vertybė, įeinanti į kiek- vienos konkrečios tautos dorovinio identiteto pagrindą, vis dėlto yra ne anttautinė, arba kos- mopolitinė, o *nacionalinė* religija, ir joks „to- bulas“ katalikiškumas ar krikščioniškumas, kaip teigia M. Krupavičius, čia nieko pakeisti negali, kadangi visą tautą ar žmoniją padaryti tobulais katalikais – neįmanoma. Nei katali- kybė, nei bet kuri kita religija to, kaip žinoma, nepajėgė pasiekti ir nepajėgė įgyvendinti nė per du tūkstančius metų, nes tai, ko gero, yra dar didesnė utopija, negu, pavyzdžiui, komu- nizmo kūrimas „vienoje, atskirai paimtoje šalyje“. J. Girnius bent iš dalies teisingas sakdamas, jog ne „*pati aplinka žmogų apsprendžia, o jis pats apsprendžia*“ (Girnius 1995: 82). Pastaroji mūsų filosofo mintis, be abejo, taip pat yra teisinga tik tiek, kiek ją apskritai įmanoma re- alizuoti, nes juk nėra pasaulyje tautos, kuri „bū- tų sudaryta“ vien tik iš asmenybių, t. y. vien iš aukščiausio intelektualinio ir dorovinio lygio in- dividų, pajėgių atsispirti bet kurioms išorinėms jėgoms ir aplinkybėms, ir gyventi vadovaujan- tis vien kilniausiais tautinės tapatybės puose- lėjimo ir išsaugojimo idealais!

Pripažindamas, kad nors žmonės iš princi- po, t. y. juridiskai, ir yra laisvi, tačiau iš tiesų laisvų žmonių, nepasiduodančių aplinkai, vi-

sada yra mažuma. J. Girnius pabrėžia, jog var- gu ar būtų teisinga „nenutautimą siausti he- roizmo skraiste“ (Girnius 1995: 83). „Nerei- kia heroizmo rūpinantis savo vaikais iš pradžių namuose, o vėliau pasiunčiant į lituanistinę mokyklą, pratinti juos į lietuvišką knygą ir pa- čiam jos neužmiršti, dalyvauti visuomeninėje veikloje ir ją remti etc.“ (Girnius 1995: 83) Vi- sa tai, mąstytojo nuomone, nėra tie uždaviniai, kuriems atlikti būtų reikalingas išskirtinis did- vyriškumas, nors juos kasdien ir metai iš metų tesėti – reikia sąmoningos ir tikslingos mūsų dvasios aukos, kurios, beje, kaip tiktai daugelis ir pristinga. Būtent šia prasme *nenutautimas kaip tik ir esąs žmogiškosios laisvės triumfas*.

Prisiminęs dar prof. K. Pakšto tarpukario laikų Lietuvoje keltą mintį apie „atsarginę Lie- tuvą“, J. Girnius iš esmės pritaria jo idėjoms ir teigia, jog vienintelė veiksminga priemonė, ga- linti padėti kovoje su tautine asimiliacija esan- ti „planinga, organizuota kolonizacija“, kuri, filosofo nuomone, tik ir tegalinti išgelbėti lie- tuvių išseiviją. Planingoji, organizuotoji kolo- nizacija šiuo konkrečiu atveju reiškia ne ką ki- ta, o tam tikrą organizacinę lietuviškosios emig- racijos struktūrą, padedančią ne tik nentausti, bet ir „įžiebtį tautinę gyvybę mūsų vaikuose, kad ji neišblėstų su mūsų mirtimi. Tie, ku- rie atvykome iš tėvynės, galime daugiau ap- kiausti ir apsileisti negu iš tikrųjų nutausti. Net ir dvasiškai suprimityvėję, mes vis tiek mirsi- me tuo, kuo esame. Tiesioginio nutautimo grėsmė tyko mūsų vaikų“ (Girnius 1995: 84). Vadinasi, *planingoji, organizuotoji emigracija reiškia, kad turi būti kuriama ir puoselėjama tai, kas atstotų sovietų priespaudoje likusią lietuvių tautą visomis jos egzistavimo bei reiškimosi for- momis: gimtąja kalba, kultūra, mokslu, religija ir t. t.* „Išseivių susitelkimas į daugiau ar mažiau gausias kolonijas, įgalinančias savųjų tarpe san- tykiavimą, yra svarbus veiksnys kovoj už tauti- nę gyvybę. Bet to dar nepakanka. Nei tėvų kal-

bos namuose išmokimas, nei draugų radimas tarp savųjų dar nelaiduoja tautinio atsparumo. Įaugti tauton – tai savo dvasią suformuoti jos tautine kultūra. Čia yra antrasis pagrindas, kodėl atskira šeima nėra pajėgi savo vaikus tautiškai išauklėti. Išlaikyti tautinės kultūros laimėjimus objektyvuojančias institucijas gali pajėgti tik visi drauge – visa tautinė bendruomenė. Parapijos ir kitos organizacijos, spauda, chorai etc. gali būti išlaikomi tik visų bendromis pastangomis. *Kova už tautinę gyvybę visada yra bendruomeninė kova* (Girnius 1995: 84–85).

Būdamas už tautinę lietuvių santalką kaip *pasaulio lietuvių bendruomenę*, J. Girnius apibrėžia ją ne tik kaip tautiškai kultūrinę, bet ir kaip politinę organizaciją, liudijančią abejingam pasauliui apie prievartinį, grobuonišką, imperialistinį Sovietų Sąjungos vykdomą lietuvių tautos ir lietuvių valstybingumo naikinimą bolševikų okupuotoje Lietuvoje. „Kada kalbame apie išeivių tautinę bendruomenę, kalbame apie save pačius, iš pavergtosios Lietuvos išsisklaidžiusius laisvajame pasaulyje. Daugumoje kraštų, į kuriuos patekome, jau radome ankstyvesniųjų išeivių tautines bendruomenes. Tačiau Pasaulio Lietuvių Bendruomenės idėja kilo tik Antrojo pasaulinio karo tremtiniais. Anksčiau Pasaulio Lietuvių Bendruomenės idėjai ryžtingai kilti nebuvo degamo reikalo dėl to, kad visų kraštų išeivių tautinės bendruomenės savo moralinį centrą turėjo nepriklausomą Lietuvą“ (Girnius 1995: 87).

Aplinkybėms radikaliai pasikeitus, pakito ir visų iki tol, tarpukariu, veikusių lietuvių išeivijos organizacijų tikslai bei uždaviniai. Pagrindiniu iš jų, be abejo, tapo *kultūrinio lietuvių tautos tapatumo išlaikymas ir puoselėjimas*. Bet ne tik. Niekada ir niekur, po visą pasaulį išsiblaškusios lietuvių išeivijos organizacijų nebuvo užmirštas ir lietuvių tautos politinio išsilaisvinimo siekis – tautinio valstybingumo atkūrimas. Šiam tikslui kaip tik ir buvo įkurtas Visos Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (VLIK'as).

Pergale pasibaigusi penkiasdešimt metų trukusi visos lietuvių tautos, lietuvių išeivijos, kova už savo Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę akivaizdžiai pademonstravo ne tik šių dviejų žymiausių mūsų filosofų, mokslus išėjusių, doroviškai ir pilietiškai subrendusių savo Tėvynėje, politinį ir pasaulėžiūrinį išvalgumą, bet ir nepaprastai aukštą jų organizacinę kompetenciją. Visa tai kaip tik ir sudaro šių A. Maceinos ir J. Girniaus veikalų nelygstamąją istorinę vertę.

Išvados

1. Periodiškai per visą XX a. tai atkuriamas, tai vėl prarandamas Lietuvos valstybingumas lietuvių tautinėje savimonėje ir kultūroje, neišskiriant nė filosofinės refleksijos, kaip tradiciją suformavo ypatingą lietuvių inteligentijos susirūpinimą tauta, tautiškumu ir valstybingumo išsaugojimu, kuris savo istorinėmis ištakomis siekia net Krėvos unijos bei pirmųjų trėmimų 1831–1863 m. į Sibirą laikus.
2. A. Maceinos ir J. Girniaus darbai šia tema – vieni iš pirmųjų. Tai kartu ir pačios reikšmingiausios pokario laikų lietuvių filosofų emigracijoje publikacijos, skirtos tiek intelektualinei, tiek praktinei problemos refleksijai – lietuvių išeivijos išsaugojimo ir nutautimo pavojaus pašalinimo būdamas, priemonėms aptarti.
3. Minėtoji problema tiek A. Maceinos, tiek J. Girniaus darbuose apibrėžiama ir įvardijama – ir šiame straipsnyje tai stengiamasi kuo visapusiškiau atskleisti bei kritiškai įvertinti – kaip *kompleksinė*, t. y. kaip „tautos suformavimo, sustruktūrinimo svetimoje žemėje problema“, apimanti visas tautos savarankiško egzistavimo laisvoje tėvynėje kultū-

rinės bei politinės saviraiškos formas, neiškiriant iš jų ir kovos už Lietuvos valstybingumo atkūrimą būdų ir priemonių.

4. A. Maceinos, J. Girniaus ir kitų lietuvių intelektualų emigracijoje sukaupta patirtis, atsižvelgiant į tolydžio ir vėl agresyvesnę Rusijos laikyseną Baltijos

valstybių atžvilgiu, leidžia daryti prielaidą, jog visa tai dar nėra tautos kovų už savo išlikimą ir nepriklausomybę istorija. Ši prielaida taip pat priklauso prie argumentų, leidžiančių tvirtinti, jog šiame straipsnyje analizuojamų A. Maceinos ir J. Girniaus darbų reikšmė nėra tik teorinė ar istorinė.

LITERATŪRA

- Aristotelis. 1990. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Daugirdaitė-Sruogienė, V. 1990. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vyturys.
- Girnius, J. 1991. „Žodis grįžtant“. *Raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis.
- Girnius, J. 1995. „Tauta ir tautinė ištikimybė“. *Raštai*. T. 3. Vilnius: Mintis.
- Gudavičius, E. 1999. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla.
- Maceina, A. 1978. „Filosofijos keliu“. *Aidai*. Nr. 9, 391–396.
- Maceina, A. 2000. „Asmuo ir istorija“. *Raštai*, T. 6. Vilnius: Mintis.
- Maritain, J. 1951. *Man and the State*. The University of Chicago Press. Chicago, Illinois.
- Palmaitis, L. 1994. „Tautinis valymas kaip kultūros reiškinys“. *Literatūra ir menas*. Nr. 41 (2496).
- Sverdiolas, A. 1991. „Antano Maceinos filosofinis kelias“. *Raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis.
- Šalkauskis, S. 1995. „Dviejų pasaulių takoskyroje. Sintetinis esė apie Lietuvos tautinės globalizacijos problemą“. *Raštai*. T. 4. Vilnius: Mintis.

NATION AND NATIONAL LOYALTY IN THE WORKS BY A. MACEINA AND J. GIRNIUS

Jonas Balčius

Summary

The article focuses on discussing and evaluating works by Antanas Maceina (1908–1987) and Juozas Girnius (1915–1994) dwelling on questions of the cultural and political survival of the Lithuanian nation under harsh conditions of Soviet occupation and national emigration. It is demonstrated that works by the Lithuanian philosophers cited here remain among the most significant and theoretically mature contributions not only in the context of emigration, but also in terms of the whole history of Lithuanian philosophy. These works have not lost their conceptual relevance (both in theory and practice) in the modern times as well, because Lithuanian history may be more or less reasonably characterized by certain

cyclical traces, and this assertion holds true not only for the 20th century. The increasingly aggressive policy of modern Russia (ruled by the Putin regime), particularly its strategy and tactics in dealing with the Baltic states, clearly indicate it being far too early to attribute these theoretical works by the above mentioned postwar Lithuanian philosophers living and working in the exile to the historical past of the Lithuanian people's struggle for its national independence and freedom only. On the contrary, this indicates them being undoubtedly marked with the imprint of eternal modernity.

Keywords: nation, national loyalty, culture, resistance, moral responsibility.

Iteikta 2007 06 10